

Yayıncının Açıklaması

Esendal'ın yazarlık serüvenine bakıldığında yazdığı ve yayımladığı tarihler arasında büyük boşluklar olduğu, sanki yayımlamaktan çok yazmayı önemseddiği, öykülerinin büyük bölümünün dergilerden, gazetelerden gelen istekleri geri çevirmediği dönemlerde ortaya çıktığı görülür.

Esendal kitaplarından yalnız üçü sağlığında yayımlanmıştı: *Ayaşlı ile Kiracıları* (1934) romanıyla 1946'da basılan *Hikâyeler: Birinci Kitap* ve *Hikâyeler: İkinci Kitap*. Bu iki ciltteki öykülerin ikinci basılışı Salim Şengil (Dost Yayınları) tarafından Tahir Alangu editörlüğünde yapılmıştır. Alangu, önce ilk basımlarına göre kendi verdiği adlarla (1958'de *Otlakçı* ve *Mendil Altında*) yayımladı; daha sonra yeni bir düzenlemeyle, ciltleri yeni öykülerle genişleterek ve başka adlarla (*Temiz Sevgiler*, 1965 ve *Ev Ona Yakıştı*, 1971) yayımladı.

Tahir Alangu'nun Esendal ailesinin verdiği öyküleri inceleyip bibliyografya hazırlayarak kronolojik bir sırayla yayımlamak için nasıl emek verdiğini hem Salim Şengil'in anlatımlarından, hem aralarındaki yazışmalardan hem de bugün elimizin altında olan arşivinden anlıyoruz. Tahir Alangu'nun tasarladığı biçimde, tüm öyküleri kronolojik bir sırayla yayımla kararında olduğumuzu yeri gelmişken belirtelim.

Biz burada öncelikle yazarın sağlığında çıkan kitapları, yapılarını bozmadan ancak bariz hatalarını düzelterek yayına hazırladık. *Otlakçı* ve *Mendil Altında* adlarıyla klasikleşmiş iki kitabını yayına hazırlarken 1946 baskılarıyla 1983 baskılarını karşılaştırdık. Aradaki söz ve yazım farklarını saptamaya çalıştık. Esendal'ın yeni Türkçenin gelişimini titizlikle izlediği ve öykülerini buna göre sürekli elden geçirdiği (eski sözlerden, terkiplerden, imladan, özellikle "ve" bağlacından kurtulmaya çalıştığı), sürekli yayınlarda çıkmış öyküleri üstünde bile sonradan kalem oynattığı bilgisiyle hareket ettik.

Öykü tarihimizde önemli bir yeri olan *Mendil Altında*, yazılış ve yayımlanış tarihine göre yayınevimiz tarafından hazırlanan Esendal öykülerinin ikinci kitabıdır.

Yapı Kredi Yayınları

Avni Hurufi Efendi

Kına gecesinde hizmet eden ev sahipleri, onlara yardıma gelen hamarat, becerikli komşular, saz takımından, sarhoşlaşmış davetlilerden daha çok gürültü ediyorlar, bağırıyorlardı. Meze isteniyor, su getiriliyor; boş yere gidip geliniyor, bardaklar tabaklar kırılıyor; küfürler ediliyor, bir karışıklık, bir kargaşalıktır gidiyor...

Tahrirat¹ Müdürü Avni Hurufi Efendi –elli yaşlarında, tıknaz, kırca kısa sakallı, kırmızı yüzlü, çıplak kafalı bir efendi– bütün hatırlı misafirlerin alındıkları büyük odaya alınmış, bir köşeye yerleştirilmiş. Yaşlı adam, hatırlı adam, derviş adam. Şimdiye kadar kimseyi kırıp incitmemiş. Bütün memleketliyle hoş geçinmiş, yerli değil ama yerli gibi olmuş. Herkes hatırı sayıyor. Ortaya rakı masasına kalkıp yorulmak olmasın diye yanına bir küçük masa, üstüne rakısını, peynir mezesini, şekerli elmasını koymuşlar; sonra da sanki unutmuşlar. O da kimseyi istemiyor: Kesrette vahdet²... Gıdasını içecek, sonra usulca evine savuşacak. Hem kendi âdeti bozulmamış, hem de düğün sahiplerinin hatırı hoş edilmiş olacak.

Oturmuş içer, etrafını seyrederek, ahkâmını çıkarırken yanına uzunca boylu, soluk benizli, gençten bir adam sokuldu. Selam verdi, çok terbiyeli, çok mahcup bir tavırla Avni Hurufi Efendi'nin yanındaki sandalyeye ilişti.

Avni Hurufi Efendi, bu genci tanımıyor ama düğün evinde, biraz da sarhoş olduktan sonra adam tanımak ister mi? İltifat etti, hatırı sordu, rakı ikram edecek oldu. Yeni gelen, bu iltifata, bu hatır soruşlara ayağa kalkıp oturmakla, elini kaşına götürüp askerce selamlamakla cevap vermiş oluyordu. Biraz tuhaf ama eh, sarhoşluktur! Bu zavallı çokça içmiş benziyor, gözleri buğulanmış, biraz da kaymış...

Yeni gelen, birkaç dakika sustuktan, önüne baktıktan sonra birdenbire söylemeye başladı. Yavaş sesle söylüyor, dili de dolaşıyordu:

1 tahrirat: Yazı işleri.

2 kesrette vahdet: Çoklukta teklik (kalabalıkta yalnız).

— Ayak türabıyım. Aciz kulunuz... Allah sizi bana çok görmesin... Her zaman muhtacım. Aciz, Şevki bendeniz, efendimizin... Bandırma'da Salih Çavuş'un evinde efendimin hizmetine yetişmiştim. Sabık Liman Çavuşu Şevki bendenizim. İki bende-zadeniz vardı, ömürlerini efendimize bağışladılar... Kölenizim. Gece gündüz...

Avni Hurufi Efendi, iki ölmüş çocuk babası olan bu adama acıdı. Bu bir ricada bulunacak, bir yardım isteyecek sandı. Ona yardım etmeye, ona bir iyilik etmeye hazırdı. Eğer söz sırası gelirse diyecekti ki: "Merak etme, erenler, derdi veren devasını verir. Her şeyin bir kolayı bulunur."

Şevki, sözüne aralık verdi ama kaymış gözlerini Avni Hurufi Efendi'nin gözleri içine dikti kaldı. Çok çirkin, ağırkanlı olan bu bakış karşısında, Avni Hurufi Efendi sıkıldı. Bu adamı çocuklarını döve döve öldürmüş, karısını da öldürecek bir adama benzetti.

Şevki, sandalyesini biraz yaklaştırmak ister gibi yaparak söze yeniden başladı:

— Aciz kulunuz, Şevki köleniz... Ellerinizi, ayaklarınızı öperim. Merhamet ediniz. (Meze tabağından ekmek alıp öperek) Şu nimet hakkı... Eğer bilsem efendimizin kurbanı olurum. Kurban... Sıkıyorsam köpeğiniz olurum. Efendimize karşı benim kusurum çok. Föööööö..... Sıkıyorsam ellerinizden öperim, ayaklarınızdan öperim. Eğer kusurum oluyorsa... (Ekmeği alır öper) Şu nimet hakkı. Ellerinizi...

Şevki, Avni Hurufi Efendi'nin elini öpmek istedi. Avni Efendi çekinerek:

— Şevki Efendi, oğlum, ne yapıyorsun? Senin bana karşı ne kusurun olur? Erenler hoş görürler! Sen halden anlar adamsın...

Şevki, iri gözlerini dikmiş, Avni Efendi'nin yüzüne bakıyor, sözlerini sanki anlamamış gibi duruyordu. Böyle biraz baktıktan sonra yutkundu, söze başladı:

— Efendim, sen beni ne yaptın? Sen beni erittin, dedi, sen beni erittin... Föööö... Ben elinden öpmeliyim. Ben...

Şevki tekrar Avni Hurufi Efendi'nin eline sarılmak istedi, o da nedense elini vermekten çekiniyor.

— Canım be evladım, bırak şu el öpmeyi! Güzel güzel konuşalım.

Şevki dinlemedi. Avni Hurufi Efendi çok inat etse güreş etmek lazım gelecek. Masa, sandalye devrilecek, çaresiz elini öptürdü. Camı da sıkıldı.

Odada hiç kimse bunların köşesiyle meşgul değil. Biri ötekine sarhoş hulûsu çıkarıyor³, bir başkası yanındakini öpmeye çalışıyor, bir köşede genç bir efendiye gazel okutmak istiyorlar, o da nazlanıyor, biri kendi kendine zeybek oynuyor; ev sahipleri hizmet ediyorlar, hepsi bir ayrı havada...

Şevki el öptükten sonra biraz sustu, yeniden başladı:

— Şevki kulunuzum, sabık Liman Çavuşu. Benim kusurumu affedin. Affetmezseniz şu nimet hakkı ateşte yanarım. Ölmüş ben-dezadelerinizin ölülerini öpeyim ki, hilafım varsa...

Şevki durdu dinlendi, söyledi. Yarım saat böyle geçti. Avni Hurufi Efendi'nin kulakları kızarmış, Şevki ekmek öpüp çocukları üzerine yemin ettikçe onun içine baygınlıklar çöküyordu.

Bir aralık savuşmak istedi ama sarhoş bırakıyor mu? Avni Efendi'nin kaçacağını anladıkça daha çok asılıyor:

— Ayağınızın türabıyım, çâkeriniz⁴ efendimizi dünyada bırakmam...

— Ancak sıkıldım, erenler, bayılacağım...

— Benim efendimize karşı olan kusurlarımı affetmezseniz, ben kimsenin yüzüne bakamam... Çâkeriniz Şevki bendeniz. Sabık Liman Çavuşu. Bandırma'da efendimizin hizmetinize yetiştim. Aciz...

Avni Hurufi Efendi kurtulmak istedi, çok çalıştı, "Kabahatin yoktur" dedi, "Afettim" dedi, "Kusur bendedir" dedi, iyi söyledi, kötü söyledi, sözün kisası ne dediyse olmadı. Kendisini kurtarmaları için ev sahiplerine seslenecek, işaret edecek oldu; onlar kendi havalalarında, hizmet ediyorlar, gözleri dünyayı görmüyor.

Şişman adam, yaşlı adam köşeye sıkışmış, bir yanında masalar, bir yanında Şevki, biraz da içmiş, yerinden fırlayıp kalkacak halde değil. Bütün kanı başına çıktı, üstüne bir fenalık gelir gibiydi. Son kuvvetiyle:

— Ya Ali! diye bağırdı. Birdenbire ortalığa bir sessizlik çöktü, ev sahipleri koştular.

— Ne var, ne oldu? diye sordular.

3 hulûs çıkmak: Yaranmak için dalkavukluk etmek, yaltaklanmak.

4 çâker: Kul, köle.

Avni Hurufi Efendi:

— Aman erenler, dedi, “Kusurun yoktur” diyorum, “Vardır” diyor; “Pek güzel, vardır” diyorum, “Yoktur” diyor. Kalkacak oluyorum, salıvermiyor. Bayılacağım, erenler, imanınız aşkına beni kurtarın!

Şevki’yi hemen aşırıldılar. Avni Hurufi Efendi’yi bir boş odaya götürdüler, pencereleri açtılar; en hamarat, en becerikli komşulardan Saraç İbrahim Efendi’yi yanına bıraktılar.

Avni Hurufi Efendi açık pencerenin önünde mindere uzanmış, başını dinlemek istiyor, gecenin serinliği ona hoş geliyordu.

Saraç İbrahim minderin yanına oturmuş, konuşuyor:

— Ben, diyor, akşamdan beri onu kolluyordum. Bilirim sarhoşluğu suludur. Ben içmem ama içenleri benden sor. Nasılsa gözüm-den kaçmış. Hay Mektupçu⁵ Bey hay! Demek sizi sıktı ha!

— Sıktı da lakırdı mı erenler! Boğulacaktım.

— Ya, öyledir! Bilirim. Bir defa rakı adamın beynine vurdu mu, çekiver kuyruğunu. Ben içmem ama sarhoşluk nedir, bilirim. Nasıl da gözüm-den kaçmış! Fena oğlan değildir, değildir ya, yalnız bu sarhoşluğu var. İçti mi sulanır. Hay Mektupçu Bey, hay! Desene bayıltacaktı... Bayıltır, bilirim. Ben akşamdan beri onu kolluyordum ya, gözüm-den kaçmış.

Saraç İbrahim Efendi, oda kapısından bir delikanlıya seslendi:

— Nizamettin! dedi, karşiki odaya baktın mı? Rakı isterlerse anahtar Hacı’dadır. Ben burada Mektupçu Bey’in yanındayım. Haydi oğlum, göreyim seni! Komşu hatırıdır.

Avni Hurufi Efendi, bu sefer de Saraç’tan kurtulmak için olmalı:

— İbrahim Efendi, dedi, senin işin vardır erenler, bak işine. Ben burada biraz hava alıp sonra eve giderim.

İbrahim Efendi razı olmadı:

— Yok, yok, dedi, akşamdan beri ben koştum, biraz da onlar yorulsunlar. O değil, ben şu Şevki’yi düşünüyorum, nasıl da gözüm-den kaçtı! Sarhoşları sen benden sor. Yalnız Şevki’yi değil, kimi istersen. Ben Şevki’nin bu gece bir halt edeceğini biliyordum ya! Nasılsa gözüm-den kaçtı. Herif seni bayıltacaktı, desene.

— Bayıltacaktı, erenler.

5 mektupçu: Resmi dairelerin yazı işlerindeki yüksek dereceli memur.

— Bayılıtır, bilirim. O, öyledir. Onun için ben de onu kolluyordum ya! Nasılsa gene bir aralık bulmuş.

Avni Efendi kendini yorgun duyuyor, dinlenmek istiyordu. Eve gitmeyi düşündü, “Olmaz” dediler. Gene mindere uzandı. İbrahim Efendi anlatıyor:

— Sen sarhoş dedin mi, bana sor. Kim sulanır, kim kusar, kim uyur, hepsini bilirim. Bu Şevki’yi de hep bu gece kolluyordum ya. Neden mi dersen, tabiatını bilirim. Sulanır. En nihayet dediğim de çıktı.

İbrahim Efendi’yi dışardan çağırdılar, gitti. Gene geldi. Avni Efendi başını köşe yastığına dayamış, gözlerini kapamış, uyuyor gibi duruyordu. İbrahim Efendi gene söze başladı:

— Ya, dedi, insan ne kadar gözetlese gene oluyor. Sarhoşluk hali ayık adama hiç benzemez. Ben içmem ama sen sarhoşluktan ne istersen bana sor. Sana cevabını vereyim.

Bir aralık bağırmak ister gibi, Avni Hurufi Efendi ağzını açtı, gene kapadı. Saraç İbrahim farkında değil, söylüyor, onu dinliyor sanıyordu.

Avni Hurufi Efendi’yi kendinden geçmiş buldular. Evine bir yorgan içinde götürdüler. Sağ yanına inme inmiş. Hekimler epeyce çalıştılar, ilaç verdiler, kan aldılarsa da fayda etmedi. Bir hafta sonra kalıbı dinlendirdi.

El Malının Tasası¹

Yazın tatlı ılık günlerinden bir cuma günü sabahı İstanbul'da, Boğaziçi iskelesinden birinde, Hurşit Efendi'nin kahvesi önündeki set üstünde, yıllanmış iki çınarın altında oturulur, kahve içilir, konuşulur; sabah postalarından çıkanlar, İstanbul'a inenler gözden geçirilir; kimlere misafir geldiği bilinir, tanınmadık biri gelse soruşturulur.

Kayıkcı Hasan'ın oğlu Cemal olta balığı getirmiştir İbrahim Paşaların damadı Binbaşı Şevki Bey'e –ki köyün ileri gelenlerinden– gösterir.

— Gene mi, papel? Eve et yolladık, oğlum, hadi götür bakalım!

Döner. Hasip Efendilerin Mahir Bey seslenir:

— Cemal! Daha varsa ben de alırım, der.

Şevki Bey de Cemal'e:

— Mahir Beylere bırak, der.

— Yok, Şevki Bey, vallaa olmaz! Ben başka varsa, dedim.

— Canım, teklif mi var?

Balıklar Mahir Beylere gider.

Tanınmış tavla oyuncuları vardır, oynarlar, şakalaşırlar; seyretilir, oyuna da karışılır.

Komşu beylerden ikisi setin bir ucuna çekilmişler, tanıdıklarından bir tekke şeyhinin küçük kızının bir baytara nişanlıyken bir mektep çocuğuyla sevişip ona varmaya kalkıştığından tutturmuş, dedikodu ediyorlar; kızı, babasını, kardeşlerini çekiştirip duruyorlardı.

Kahve içinde mahalle delikanlılarından ikisi, Bostancıların Nedim'le Tarakçıların Raşit, otuz yıldır şu karşiki köşede kömürcülük eden ve yazdan kayıklardan kömürü ucuz alıp kışın köyün yoksullarına taşıyla tozuyla pahalı satacağım, para kazanacağım diye uğraşıp topladığı beş on parayı da veresiye kaptırarak bir bo-

1 Tahir Alangu'nun verdiği bilgiye göre, "Vapur Davası" ve "El Malının Tasası" adlarıyla yayımlanan öykünün yazarın terekesinde bulunan elden geçirilmiş nüshasındaki son adı "Temiz Sevgiler"dir.

ğazı tokluğuna çalışmış olan Arapkirli Hasan'ı, hiç kâğıt oyunu oynamazken, birkaç aydır altmışaltıya alıştırılmışlar, sırayla yenip duruyorlar, üstelik:

— Git, kömürlere iki teneke su daha at! Bu parti de gitti... Sen artık bizim arpalığımız oldun! Tayıncı oldun... diye kızdırıyorlardı.

Suyolcu'nun Aziz derler, birisi iki evinden birini, her yıl olduğu gibi, kiraya vermiş; kiracısı da hastalanmış, iki aydır yatıyor. Kirayı da veremiyormuş. Aziz'in de geçineceği kıt. Hasta adamı da evden çıkarıp atmak olmaz, ne yapacağını şaşırılmış kalmış. Gelmiş, Şevki Bey'e dert yanıyor. Şevki Bey ne yapsın? Bir yandan Aziz'i dinliyor, arada başkalarına da laf yetiştiriyor. O sırada Romanya posta gemilerinden biri karşı kıyıda sularda süzülüp limana iniyordu. Şevki Bey onu görünce tavla seyredenlerden birine seslendi:

— Arif! dedi, seninki geçiyor.

Arif, Tophane arpa ambarı kantar kâtibi. Otuz yaşlarında bir adam. Köyde Saatçının Arif diye tanınır, bu Romanya gemilerinin gönüllüsüdür. Bunları övmeye başladı mı, başkalarına söz sırası bırakmaz. Başını kaldırıp gemiye baktı. Başkaları da baktılar. Belki de beğendiler. Gemi güzel.

Orada, Şevki Bey'in yanında oturan Kayserili Hacı Bey, bu bakışları ve beğenileri çekemedi, kışkırdı.

Bu adam eskiden alay kâtibiymiş. Şimdi hazır yiyecektir. Dükkânlarının, fırınlarının geliriyle geçinir. Biraz da faizcilik eder. Bu son yıllar içinde köyde açılan İtilaf² şubesine de reis olmuştu. Romanya gemilerini kıskanır, şunun için ki, o Hidiv şirketi gemilerini seviyor, bunu da orada oturanların hepsi bilirler. Arif gibi bir adamla çene yarışına girmek istememekle beraber, susup oturamazdı. Şevki Bey'e dedi ki:

— İştittiniz mi? Bu gemileri satıyorlarmış!

— Yaaa! Niçin?

— Satıyorlarmış işte...

Gözleri tavlada olan Arif, bu sözleri bekliyormuş gibi hemen karşıladi:

— Yok, sokağa atıyorlarmış, dedi. Hacı Bey gene Hidiv gemilerini anlatacak!

— Anlatsam ne olur? Sen her gün bunları anlatıyorsun ya!

2 Hürriyet ve İtilaf Fırkası.

— Anlatıyorum ama bu benim merakım. Bak, kime istersen sor. Ben küçükten beri gemici sayılırım. Limana gelen bir gemiyi kaçırmam. Hangisini istersen sor. Sana bacasını, biçimini, boyasını söyleyeyim.

— O, biçimle bacayla değil, oğlum!

— Ya neyle?

— Yapıyla, yapı! İngiliz yapısı üzerine yapı var mı?

— Onlar bir günmüş, Hacı Bey. İngilizlerin pabuçları çoktan dama atıldı. Şimdi Ruslar bile gemi yapıyorlar ki, kız gibi.

— Bunları Ruslar mı yapmış?

— Ben ne bileyim, kim yapmış!

— Gördün mü, bilmiyorsun işte...

— Neyi bilmiyorum?

— Romenler yapmadı ya, sen ona bak!

— Ya Romenler yaptıysa?

Arif, Şevki Bey'e dönerek:

— Şevki Bey, dedi, dinin aşkına! Sen Romenlerin gemi yaptıklarını işittin mi?

— İşitmedim Arif.

— Gördün mü? Kime istersen soralım. Heriflerin mavna olsun yaptıklarını gören varsa ne istersen veririm.

— Ben bir şey istemem. Bildiğimi de bilirim. İngiliz gemisi üstüne gemi olmaz. Bu limanda Osmaniye gibi bir gemi daha bulamazsın.

Arif yerinden kalkıp bakındı. Sanki birini aradı. Setin kıyısında bir kız çocuğa bir çıkın verip "Dökme" diye tembih eden bir adamı gördü:

— Hakkı! diye seslendi.

Öteki:

— Ne var?

— Gel buraya!

Bu Hakkı bir aralık Mısırlıların birinin yanında çalışmış, bir kere de Mısır'a kadar gitmişti. Arif ondan sordu:

— Söylesene, dedi, Mısır'dan gelirken nasıldı?

— Nasıldı?

— Sen söylemiyor muydun, "Romanya bizi geçti" demedin mi? Hangi gemiydi bindiğiniz gemi?